

S. Vestdijk

De kellner en de levenden

Met een voorwoord van
Pauline Slot

Nijgh & Van Ditmar
Amsterdam

Voorwoord

Wanneer ik bij *De kellner en de levenden* ben aanbeland, in het jaar waarin ik alle tweeënvijftig romans van Simon Vestdijk lees, heb ik al heel wat met hem meegemaakt. De gerespecteerde maar nauwelijks nog gelezen ‘duivelskunstenaar’ heeft me bij de kladden gegrepen met fraaie en aangrijpende romans, maar me ook flink geërgerd. Wat ik me aan het begin van mijn project had voorgesteld als een harmonieus leeshuwelijk, blijkt een stuk turbulenter dan voorzien. De negentien hoofdstukken die ik op dat moment al heb voor mijn boek, *Een jaar met Simon*, getuigen van die ups en downs.

Natuurlijk had ik dat van tevoren kunnen weten. Ik ben van 1960, Vestdijk is van 1898. Een leeftijdsverschil van tweeënzestig jaar moet wel tot conflicten leiden; wat dat betreft had ik beter een generatiegenoot kunnen kiezen. Of een veel jongere schrijver, een Heerma van Voss of zo, die lekker gemarineerd is in de mores van deze tijd. Maar geen enkele relatie gaat over rozen, ook niet die tussen een schrijver en zijn lezer, en teleurstelling hoort er nu eenmaal bij, in een oeuvre dat zo omvangrijk is.

Zo ben ik aanbeland bij roman nummer twintig, *De kellner en de levenden*, uit 1949. Heb ik dit boek als jonge vrouw al eens gelezen? Ik weet dat ik ooit een exemplaar in mijn boekenkast had staan, het omslag zie ik zo nog voor me, en ik heb het boek vast ook ingekeken, daar durf ik mijn hand nog wel voor in het

I

Twaalf in een touringcar

Aan de voetbalvereniging, waarvan zij tot laat in de avond een bestuursvergadering hadden bijgewoond, waren Tjalko Schokking en Henk Veenstra wel enigszins ontgroeid. Verlangend om zich als vroegere sterren te doen gelden, sloegen zij nochtans zelden een bijeenkomst over, en ze dronken meer dan de overige bestuursleden, ook die niet in training waren. Zolang de jicht de botten niet uitstraalde, wás men er nog, was men nog voetballer méé met de anderen, ook al behoorde men maar tot de eerwaardige braintrust van de club. Veenstra had daarbij zijn beroepsinteressen: het was prettig eerder dan de sportredacteur te weten hoe een competitie-elftal eruit zou zien. Maar een kinderachtig gevoel besloep hen toch steeds op die avonden, waar zij als iets oudere intellectuelen op moesten schreeuwen tegen twintigjarigen en hun eigen roemrucht verleden suggereren in rook en bierwalm, – zo was het eens: de lange Tjalko Schokking geeft de bal aan de lenige Henk Veenstra, – Henk Veenstra schiet, – en de blonde keeper van de tegenpartij heeft het nakijken... Zo ongeveer stond het te lezen in oude vergelende kranten, in het litterair nog weinig gekuiste sportjargon van die primitieve voortijden, – zo snel ongeveer verging van jonge spieren en gewrichten de daverende faam.

In de namiddag hadden langgerekte witte wolken met de vage allures van gerafelde zwaardvissen een zomerse hemel bezeild. Thans woei er een herfstige nachtwind, die het zweet in

de oksels onder de overjassen huiveringgevend deed opdrogen; en tussen de wolken zwierf een enkele winters flonkerende ster. Het was een van die getijdenrijke dagen geweest, vol van kosmisch initiatief, die schijnen voort te gaan naar kentering en vernieuwing en die het tenslotte toch niet verder brengen dan de bestuursvergadering van een voetbalvereniging waar men aan ontgroeid is. Toen zij de hoek omsloegen naar het hoge flatgebouw, waar zij samen met Schokkings moeder een etage bewoonden, wapperden hun jassen, alsof die door geklapwiek in de toestand verandering wilden brengen. Reeds enkele minuten zwegen zij, – en wat was het gesprek waard geweest, tussen deze dertigjarigen, die ondanks een geestelijk peil, dat aan dat van oudere studenten had kunnen doen denken, nog aan het groene veld vastzaten, als jongetjes die pas hebben leren lopen aan hun vierkante box, hun eigen pas veroverd terrein? – zwegen zij, alsof de vernieuwing tóch nog komen moest, alsof er iets gebeuren ging, iets in de hemel, of over de aarde heen, iets vanuit die eigenaardige wolken, of met een dwarrelwind over het plaveisel, in welks frisheid de rivier haar nabijheid kwam verraden. Maar er gebeurde niets.

Er gebeurde niets anders dan dat een huurauto hen achteropreed, om even later vlak voor de flat te stoppen. Meer naar de straat toe, in de schaduw, stond een tweede, veel grotere wagen. De man, die uitstapte, moest het hoofd buigen om zich niet te stoten. Met grote, veerkrachtige passen liep hij naar de flat, gehuld in een dikke overjas, blootshoofds. Toen hij in de richting van het tweetal keek, bracht Veenstra aarzelend de hand naar de hoed.

‘Niet groeten,’ zei Tjalko Schokking met de kalme, verveelde bromstem van iemand die voor de honderdste maal dezelfde flater ziet slaan.

‘Het succes is hem zeker naar het hoofd gestegen,’ zei de ander, zich in zijn kritiek onmiddellijk aanpassend aan de afwijzende houding van zijn vriend, ‘zat die jongen weer in de auto? Ik weet alleen, dat hij Leo heet en puisten in zijn gezicht heeft.

Op de flat is hij nog nooit geweest, geloof ik.’

Schokking keek niet om naar de weggrijdende auto. Zij waren het flatgebouw dicht genaderd; uit de portiek stroomde het schelle, hotelachtige lamplicht, dat de ingang tot acht etages, waarvan de onderste twee aan een tandarts waren verhuurd, enigermate waardig was. – ‘Hij kent je alleen, als je hem op de trap tegenkomt. Dan lijkt hij heel beleefd. Buitenshuis pronkt hij met zijn ongenaakbaarheid. Ik begrijp niet waarom Ma met hem dweept.’

‘Pa, Ma, ik ben vrijgesproken,’ zei Veenstra, sterk geaffecteerd sprekend, ‘je moet toch maar durven! In een café was het, ik heb je vroeger wel eens verteld...’

‘Ma dweept met hem; ik heb hem nooit zien spelen, ik houd niet van het soort. Zij weet natuurlijk niet van zijn... van Leo en zo.’

‘Toch een opmerkelijke comeback, na zoveel jaar. Ik ken geen acteur hier,’ – Veenstra sprak alsof hij in het voorbijgaan een parallel trok met de toneelspelers van Parijs en New York, – ‘die ik boven hem prefereer. Als je hem beter kent, schijnt hij erg mee te vallen. Ik ken iemand, die met hem in een tennisclub heeft gezeten; hij danste wel erg gek onder het tennissen...’

‘Kon hij van hem afblijven?’

‘Absoluut, every inch a gentleman. Het was trouwens een meisje. Maar stel je voor: “Pa, Ma, ik ben vrijgesproken!” In een vol café, hij was toen nog wel erg jong, maar in een vol café. Iedereen kon het horen, ik geloof, dat ze er na afloop nog een feestje van gemaakt hebben ook, die oudelui scheen het niets te kunnen verdommen. “Pa, Ma, ik ben...”’

‘Wacht even.’

Schokking hield Veenstra aan de arm tegen. Van het inwendige van de portiek was nu een groot deel te overzien, en het elektrische licht glinsterde op het deftige, nog maar weinig ingetrapte kiezel, waarin het rode en blauwe en grijze en gemarmerde te onderscheiden was, als een sterk uiteengerukte, met veel wit doorschoten legkaart. Aan weerskanten werd het afge-

grensd door de zich gastvrij openende armen van roodstenen muurtjes, die iets als een trechtervormige oprijweg markeerden naar de flat. Boven op deze muurtjes het vaalrood van bijna uitgebloeide geraniums. In de portiek stond de man, over wie zij gesproken hadden, tegen twee agenten te praten.

‘Zou het weer mis zijn?’ fluisterde Veenstra, op zijn beurt Schokking tegenhoudend, die door scheen te willen lopen. ‘Pa, Ma, ik ben vrijgesproken: dat zal hij nu niet meer kunnen zeggen, hij is al in de vijftig. Zeg, laten we even wachten, het is verdomd indiscreet...’

‘Malligheid.’ – Schokking wierp het hoofd in de nek, en schoot naar voren. Onder het lopen keerde hij zich om. – ‘Dan moet hij maar groeten. Hij kan me meer vertellen! Hij is God niet, of Titus Andronicus niet!’

‘Titus Andronicus...’ – Meesmuilend haastte Veenstra zich de ander in te halen. Hij was tenslotte journalist, met een vrijbrief voor indiscretie in iedere vorm; hij was bovendien een niet onverdienstelijk conferencier van een liefhebberijcabaret, beroemd om zijn in verlegen onhandigheid vermomde onbeschaamdheid; maar Schokking had hem aangestoken met wat hij aanvankelijk voor beduchtheid had gehouden om de acteur te krenken; niet voor niets had Tjalko vroeger altijd midvoor gespeeld, die de ballen uitdeelde en de doorbraken forceerde. Veenstra’s eigenaardig regelmatig chimpanseegezicht, – des te eigenaardiger omdat het zo rood was als de zitknobbels van weer andere apen, – met de enorme afstand tussen neus en lippen, die, hoewel dun en strakgetrokken, door hun vooruitstekende stand het typische apenheimwee naar moederweelde en nieuws uitdrukten, werd door het buitenlicht helder bescheenen; hij schommelde wat onder het lopen, daar waar Schokking, de gebiedende haakneus in de lucht, de drie stenen treden in sportieve rechtlijnigheid beklom, recht op het doel af: de huisdeur, het door gewoonte en slaperige handgrepen geheiligde glimmende bruinhouten bord. De deur was nog gesloten, en nauwelijks versperd door de twee agenten, die de

stormband onder de kin droegen en zich niet verwaardigden de protesten van de acteur te beantwoorden. Deze zweeg abrupt, toen zijn twee medebewoners naderden. Hij stond tegenóver de agenten, als een vrij man, niet als een opgejaagde misdadiger. Schokking zei ‘goeienavond’, en wilde de sleutel in het slot steken. Een der agenten weerhield hem met een kort gebaar.

‘Wat betekent dit?’ vroeg hij op hoge toon, zeer onaangenaam beroerd in zijn zorgeloos sportieve stemming.

‘De heren zijn vermoedelijk dronken,’ zei de acteur met helder keelgeluid, opzettelijk wat vulgair gehouden: de toon, waarop grote kunstenaars van de planken tot iets lagere confraters spreken, met wie zij zich willen verbroederen.

‘Wie, wij?’ vroeg Schokking.

Het was bedoeld als grap voor Veenstra, die verlegen grinnikend achter hem stond. Ter afronding van de grap wendde hij zich nog eens in de richting van de acteur, waarbij hij het hoofd met kleine schokjes zijwaarts bewoog, onderzoekend, als een schalks en enigszins verwijfd fotograaf, bezig de onplastische stugheid van een klant te overwinnen. De acteur staarde hooghartig langs hem heen; het was duidelijk genoeg, dat hij de twee jongelui niet bedoeld had. Zijn prachtig gebeeldhouwd, fijnzinnige verwoesting achter een dunne poederlaag verbergend gelaat drukte niets anders uit dan het niet al te zeer getergde geduld van een grand seigneur, lastiggevalen door de domestieken van een andere grand seigneur. Het was, zo trots rechtop gehouden boven de witzijden foulard, eigenlijk een te mooi gezicht voor een acteur op de planken; als specimen van mannelijke schoonheid kwam het pas tot zijn recht tijdens het onmerkbare en laatdunkende buigen, wanneer die spottende ogen, glanzend als edelstenen, onderzoekend de applaudiserende zaal ingluurden, weerloos en veroverend in hun naakte menselijkheid.

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg Veenstra gemoedelijk aan de agenten. Toen ook deze vraag genegeerd werd, zei hij:

‘Wij dachten eerst, dat u moeilijkheden had, meneer Haack.’

‘O neen,’ zei de acteur vaag, ‘ik heb nooit moeilijkheden.’

‘Wat willen ze dan?’

‘Het is me niet duidelijk. Het huis ontruimen misschien,’ zei de acteur, als een kouwelijke vrouw de schouders optrekkend en met de beringde hand de foulard dichter plooierend.

‘Is er dan brand soms?’ vroeg Veenstra; en Schokking, overmoedig van het bier, zei tegen de roerloos wachtende agenten: ‘Jullie zijn zeker stom, hè?’ en: ‘Ik kan toch zeker wel in mijn eigen huis? Jullie kunnen me meer vertellen!’ – losse opmerkingen zonder veel gewicht, die op het verloop van de tijd even weinig invloed schenen te hebben als het schorre kuchje van de acteur, of het knerpande kiezel onder de schoenen van de journalist, die voor het huis ging kijken of er niet iets van de brand te zien was. Een paar tellen was het doodstil, en men hoorde het schokkend geronk van de grote auto, die te veraf stond om goed herkend te kunnen worden. Binnen, op de trap, naderden voetstappen, van drie of vier mensen, misschien meer, al ging dit gestommel niet met het geluid van stemmen gepaard. Terwijl een der agenten de hand uitstak om de deur te openen of onbevoegden tegen te houden, traden Schokking en de acteur als op onderlinge afspraak een kleine pas achteruit, en stonden nu even roerloos als de agenten, het hoofd luisterend opgeheven. Ook dit duurde zeer kort en speelde zich als het ware buiten de tijd af, niet minder dan de bewegingen van Veenstra, die alle etages had afgezocht, en nu met een berustende grimas naar zijn schoenen keek, de handen diep in de zakken, alsof hij na een scheef en bedremmeld hoofdopheffen in een van zijn glansnummers van conferencier zou losbreken, zijn befaamde, laconiek-onnozele, door bakvissen niet zelden te moeilijk geoordeelde inleiding tot de avond met bal na: ‘Dames en heren, geachte... hm... dames en heren, het is weer niets, ik bedoel: het is niets om u over op te winden, u bent natuurlijk welkom met zijn allen, u hoeft niet dadelijk weer wég, maar ik bedoel: het is allemaal OK, het was een dag als een ander, een doodgewone leuke rottag, en mijn dagblad en alle andere dagbladen kwa-

men op tijd van de pers, helemaal vol, en er is eigenlijk niets veranderd op de wereld, ook politiek niet, dames en heren, het zijn nog altijd dezelfde rotzakken, dames en heren, van altijd; we hebben niet eens meer dorst dan gisteren... Wat wou ik ook weer zeggen... als u het weet, mag ú het zeggen... O ja, ik wou alleen maar zeggen, dames en heren, alleen maar zeggen, dat het in geen geval iets is om u over op te winden...'

Met een klik sprong de deur open. Naar buiten traden de oude dominee Van der Woght, ondersteund door mevrouw Schokking, die Tjalko een olijke blik toewierp, alsof zij hem door de gesloten deur allang had zien staan; vervolgens een agent, nu en dan omkijkend naar de familie Kwets: vader, moeder en zoon Wim; de onderwijzeres Martha Scheiberlich en de ambtenares van de leeszaal Aagje Slangenburgh, dicht tegen elkaar aan gedrukt, tasjes in de hand, van bovenaf bewaakt door een vierde agent; en de hekkensluiters waren de tandarts Van Schaerbeek en de chef van de schoenenzaak Meyer, die de avond bij de Kwetsen had doorgebracht in verband met de voorbereidingen tot de najaarsopruiming. Behalve de huishoudster van dominee Van der Woght, die op familiebezoek was, verdrongen alle bewoners van de flat zich in de portiek, veel witte kleuren markerend: het fijne witte haar van mevrouw Schokking, het witte haar van Aagje Slangenburgh, het ondergoed van dominee Van der Woght, wie geen tijd was gegund zich behoorlijk aan te kleden, en de bleke gezichten van de meesten. De dikke Meyer was vuurrood, want Kwets had liberaal cognac geschonken en hem veel laten praten. Met de predikant was Wim Kwets de enige die uit zijn bed gehaald had moeten worden, en het was hem al evenzeer aan te zien; hij hoestte van de nachtlucht, en keek nieuwsgierig om zich heen uit grote, vochtig zwarte ogen.

Reeds wilde een der agenten hun voorgaan naar de auto, toen boven het geroezemoes uit van verbaasde vragen en kwinkslagen van Meyer het harde Brabantse stemgeluid van mevrouw Kwets weerklonk. Zij begreep niet waarom men naar de auto moest, of in de auto; zij scheen te menen, dat er met de water-

leiding iets niet in orde was; zij sprak tenminste over water, en waterschade, daar waar Veenstra aan vuur had gedacht. Wim was pas uit het sanatorium terug; zij eiste van de agenten naar boven te mogen om een warme jas voor hem te halen; hij was onvoldoende gekleed. Maar de laatste agent had de deur reeds gesloten, en antwoordde niet.

‘Waarom heb jij niet aan zijn jas gedacht?’ riep zij tegen haar man, die bokkig de schouders ophaalde. Enkelen keken nieuwsgierig naar haar om: men wist niet, of deze, voor haar ongewone moederlijke zorgzaamheid haar door de emoties was afgedwongen, dan wel door de wens zich beter voor te doen dan zij was.

Terwijl zij bij tweeën en drieën naar de auto liepen, voorafgegaan en gevolgd door de agenten, die nog steeds op iedere vraag het antwoord schuldig bleven en zich bepaalden tot werktuiglijke geleidebewegingen, trok de acteur met één vaardige ruk zijn overjas uit en wierp die mevrouw Kwets over de arm. Zonder te bedanken keek zij ernaar; pas bij de auto drong de bestemming ervan tot haar door, maar toen was Wim reeds naar binnen gestapt, als eerste. De overigen schenen niet van zins zijn voorbeeld te volgen. Met de handen in de zakken kwam Veenstra fluitend aangeslenterd; hij was wat achtergebleven om nog eens naar boven te kijken, naar het verduisterde huis, – verduisterd op de etage van Martha Scheiberlich en Aagje Slangenburg na, die een slordig huishouden voerden en het licht vaak de hele nacht lieten branden. Ook anderen keken naar boven, als om afscheid te nemen. Achter het stuur zat reeds een agent; het was een zeer grote wagen, bijna een touringcar, waarvan de rijen zitplaatsen naar achteren iets op liepen.

Maar niemand wilde naar binnen. Vooral Tjalko Schokking was zeer fel, meer nog tegen zijn moeder, die hem te kalm en te vrolijk was naar zijn zin, dan tegen de agenten.

‘Neem me niet kwalijk, Ma, maar ik vertik het om in dat ding te gaan! Ze kunnen eerst hun mond opendoen!’